

مسئولیت اجتماعی رسانه و حقوق جنگ؛

رهیافتی بر جامعه‌شناسی رسانه انقلابی در جمهوری اسلامی ایران

جمشید آراسته^۱، ماندانا صنیعی^۲

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۳/۳۱

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۲/۰۴

چکیده:

جوامع بشری گاهی از حالت طبیعی خود خارج می‌شوند و اسیر بحران و جنگ می‌شوند. جهان مدرن هنوز رویکردی سستی به جنگ دارد. شاید توسل به نظام رسانه و عمل رسانه‌های جمعی بویژه رسانه‌های انقلابی به مسئولیت اجتماعی خود بتواند دگرترین جدیدی در احقاق حقوق بیگناهان، ضمانت اجرای بهتر حقوق بین‌الملل بویژه حقوق جنگ و حفظ و تحکیم صلح و امنیت جهانی ایجاد کند. اینکه رویکرد رسانه‌های جمعی به جنگ چیست و مسئولیت اجتماعی رسانه‌ها در جنگ و در این راه کدام است محور این نوشتار است که به روش تحلیلی - توصیفی به عملکرد خبرگزاری‌های ایران، بی‌بی‌سی، سی‌ان‌ان در جنگ روسیه - اوکراین پرداخته است. نتایج نشان می‌دهد که رسانه‌ها می‌توانند با تاسی از سیاست‌های دولت متبوع خود و اینولوژی حاکم و تمکین به آن به تحقق گفتمان عدالت اجتماعی کمک نمایند، گرچه برخی دولت‌ها با تحدید آزادی رسانه‌ها علیرغم انعکاس برخی واقعیات اجازه ایفای کامل اصل مسولیت اجتماعی خود و احقاق حقوق افراد بیگناه در مخاصمات را نداشته‌اند و با آگاهی از میزان تأثیرگذاری رسانه‌های جمعی بر افکار عمومی تلاش می‌کنند تا با سانسور گسترده اخبار، حقیقت را آنگونه که می‌خواهند تحریف نمایند. این نیازمند بازنگری در اصل مسئولیت اجتماعی رسانه و ایجاد نظام مخصوص حمایت از آزادی رسانه‌های جمعی در زمان مخاصمات و نیز تبیین مبانی جامعه‌شناسی رسانه انقلابی و تقویت و افزایش اینگونه رسانه‌ها در حوزه ارتباطات اجتماعی است.

واژگان اصلی: مسئولیت اجتماعی رسانه، حقوق جنگ، جنگ روسیه-اوکراین، جامعه‌شناسی، رسانه انقلابی، جمهوری اسلامی ایران.

۱. دانشجوی دکتری علوم ارتباطات اجتماعی، واحد تهران شرق، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

۲. استادیار، گروه علوم ارتباطات اجتماعی، واحد تهران شرق، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران (نویسنده مسئول)

مقدمه

جوامع انسانی مجموعه‌هایی پیچیده، چندوجهی و متغیر هستند و هر گونه بی‌نظمی در بخشی از این ابعاد، همزیستی مشترک افراد نظام ساختاری جامعه و روند منطقی حرکت و پیشرفت آنها را متوقف و یا مختل می‌کند. عوامل مختلفی در این نابسامانی دخیل هستند که جنگ بدترین این عوامل و واقعیات است که به عاملیت انسان‌ها و در بافت جوامع روی می‌دهد. امروزه تقابل نظامی از جنگ سخت به جنگ نرم تغییر یافته است، جنگ روسیه-اوکراین از جنس جنگ سخت است و همچنان پارادایم غالب دکترین نظامی در جهان می‌باشد. در جنگ نرم مثل جنگ سفید، جنگ رسانه، انقلاب رنگی و مخملی، رسانه‌ها نقش اصلی را در تغییر هویت و ماهیت جامعه هدف بازی می‌کنند تا هم از هزینه‌های بالای جنگ کاسته شود و هم تعداد کشته‌شدگان تقلیل یابد، اما در جنگ سخت چگونه رسانه‌ها می‌توانند راهبردی و تمدن‌سازی و نیز دیدبانی خود را حفظ کنند و رهبر اجتماعی^۱ جوامع باشند. با وجود گذشت بیش از یک سال از آغاز جنگ روسیه-اوکراین رسانه‌ها نتوانسته‌اند کارکرد موثری در اقناع جنگ افروزان، متعهد ماندن حکمرانان به حقوق جنگ و تامین حقوق بیگناهان، و تحکیم صلح و امنیت داشته باشند. هر چه هست هنوز اما تاثیر قدرت و نفوذ رسانه بر کسی پوشیده نیست و این رسانه اگر انقلابی باشد بی‌گمان تقید او به ارزشهای انسانی عاملی بر احقاق حقوق بیگناهان و دادخواهی برای مظلومان خواهد بود. برای نیل به مقصود، «اصل مسئولیت اجتماعی رسانه» ابزاری برای بازتعریف این مهم می‌باشد؛ نظریه معروف مطبوعاتی ویلبر شرام^۲ (۱۹۵۶) که ترجمان دیگری از مسئولیت‌پذیری در جهان معاصر بویژه در گامه جنگ و بحران ارائه نموده است و وجه اخلاقی آن بیشتر مورد مذاقه است. رسانه به عنوان یکی از موثرترین نهادهای اجتماعی می‌تواند از یک سو، به سان یک مصلح به کاهش جنگ کمک کند و از سوی دیگر، با بی‌اعتنایی به حقوق و روابط بین‌المللی همچون یک مفسد در تشدید بحران دخیل باشد. رسانه انقلابی با تعامل و تعادل بخشی به مناسبات و ارتباطات مردم-دولت‌ها-سازمان‌های بین‌المللی است که می‌تواند به مطالبات سیاسی مخاطب پاسخ دهد و جامعه‌ای متعالی و مبتنی بر ارزش‌های انسانی بیافریند.

رسانه‌های جمعی افزون بر برخورداری از حقوق، به موجب قوانین اخلاقی حرفه‌ای

¹ social leader

² Wilbur Schramm

روزنامه‌نگاری و نیز اصول مسئولیت اجتماعی رسانه، پایبند به اصول اخلاقی هستند و این مهم برای رسانه انقلابی که هدف غایی او ساخت انسان اجتماعی متعهد و متعالی است در اولویت است. در مخاصمات، دیگر حقوق صلح بی معنا می شود و حقوق جنگ حاکم است و رسانه های جمعی نسبت به رعایت حقوق جنگ توسط دولتهای متخاصم خاصه حقوق کودکان، بیماران، اسرا مسوول هستند و ماموریت دارند. نیز رسانه های گروهی در صورت ارتکاب عمل مجرمانه بین‌المللی، مسئولیت کیفری دارند. جنگ روسیه - اوکراین محمل مناسبی برای ارزیابی نقش رسانه ها و اهتمام آنها به حقوق جنگ است. ادای دین رسانه های انقلابی در شرایط استثنایی مثل جنگ و پرداختن به حقوق جنگ در استیفای حقوق بشر، تنویر حقوق کودکان و بیگناهان و آسیب دیدگان جنگ نیازمند تبیین علمی و بررسی میدانی است. در شرایط جنگی مناسبات سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی از حالت معمول خارج می شود. جنگ روسیه-اوکراین نیز مشمول این قاعده شده است و تداوم جنگ و فراز و فرودهای آن نشان از نامعمول بودن آن دارد. تحقیق در پی آن است تا با تمرکز بر مسئولیت اجتماعی رسانه، افزایش سواد رسانه ای جامعه، انعکاس اخبار درست، و توجه به حقوق شهروندی و حق حیات در زمان جنگ و بحران، عاملی برای کاهش تلفات انسانی و آوارگی و نقض حقوق بشر شود و هدف غایی زندگی اجتماعی که همانا تعالی انسان به ماهو انسان است محقق و یا تثبیت شود. این نوشتار با تبیین مجدد رابطه متقابل مسئولیت اجتماعی و حقوق جنگ در جهت تبیین مبانی جامعه شناسی رسانه انقلابی در میان سه رسانه با سه رویکرد متفاوت؛ ایرنا مبلغ سیاست های نظام و حاکمیت جمهوری اسلامی ایران، بی بی سی مجری برنامه های خاندان سلطنتی و سیاست های تاریخی بریتانیا، سی ان ان سخنگوی سیاست های آمریکا و مدعی جهان شمولی، بدنبال کشف نقش آنها در حاکمیت صلح و جامعه کرد. این تحقیق با دو رویکرد تحلیل محتوی و تحلیل گفتمان و با مطالعه منابع کتابخانه ای و داده های اطلاعاتی و اخبار و تحلیل های رسانه ای و محوریت دو نظریه «مطالعات فرهنگی»^۱ استوارت هال^۲ و نظریه «تأثیر رسانه ها»^۳ مارشال مک لوهان^۴ انجام شده است.

¹ Cultural Studies

² Stuart Hall

³ Medium Theory

⁴ Marshal McLuhan

پیشینه تحقیق و مبانی نظری

با بررسی متون و مطالعات صورت پذیرفته در خصوص مسئولیت رسانه و حقوق جنگ روشن می‌شود که حق حیات و رعایت حقوق بشر و نیز مسئولیت اجتماعی رسانه جایگاه قابل توجهی در ادبیات رسانه‌ای و حقوقی داشته است و نوشته‌های متعددی در حوزه مسئولیت رسانه و حقوق جنگ تنظیم و تدوین شده است. مع الوصف با مرور منابع موجود تحقیقی بر سه گانه مسئولیت اجتماعی رسانه، حقوق جنگ و جامعه‌شناسی رسانه انقلابی خاصه متمرکز بر عملکرد سه خبرگزاری متفاوت هم از منظر شکلی و هم از جنبه ماهوی مثل: ایرنا^۱، بی بی سی^۲ و سی ان ان^۳ انجام نشده است.

(روی، ۲۰۱۸: ۱۱۶)، در گزارشی به نقش رسانه در توسعه حقوق بشر با تاکید بر کارکرد رسانه در این زمینه به - آشنا ساختن مردم با حقوق بشر و آموزش آن، - موارد نقض حقوق بشر، - عمومیت بخشیدن به سازمان‌ها و افرادی که فعالیت حقوق بشری می‌کنند، -وظایف دولت‌ها نسبت به حقوق بشر پرداخته است.

(عباسی، مجید، و نوروزی فیروز، ۱۳۹۷: ۴۹) در مقاله‌ای با عنوان نقش رسانه‌ها در توسعه هنجارهای حقوق بشر در عصر جهانی شدن با تاکید بر ارتباط بین حقوق بشر و نقش رسانه در انتقال آن، رویکرد نقش‌آفرینی رسانه‌ها در توسعه حقوق بشر، مورد بررسی قرار گرفته است. (استینبرگ و هرزبرگ، ۲۰۱۷: ۲۶) در مقاله‌ای، به نقش رسانه‌های اجتماعی در اجرا و نظارت بر حقوق بشر دوستانه پرداخته‌اند. (بابو^۶، ۲۰۱۶: ۳۲) در کتابی با عنوان رسانه و حقوق بشر، بیان داشته است که رسانه‌ها نقش مهمی در حمایت از حقوق بشر دارند. آنها نقض حقوق بشر را افشا می‌کنند و عرصه‌ای را برای شنیدن صداهای مختلف در گفتمان عمومی ارائه می‌دهند. (بالابونووا^۷، ۲۰۱۵: ۹۶) در کتابی با عنوان رسانه‌ها و حقوق بشر با تاکید بر نقش رسانه در ارتقاء و حمایت از حقوق بشر با پرداختن به موارد نقض حقوق بشر در رسانه و همچنین نقش رسانه در

¹ IRNA (Islamic Republic News Agency)

² BBC

³ CNN

⁴ Roy

⁵ Steinberg & Herzberg

⁶ Babu Koyye

⁷ Balabanova

جلب توجه افکار عمومی و منحرف نمودن آن تاکید شده است.

(فصیح رامندی، ۱۳۹۴: ۵۹)، در کتاب مسئولیت رسانه ها در قبال حقوق مخاطبان، به موضوع مسئولیت رسانه از جنبه حقوق عمومی و خصوصی پرداخته است. (شیرزادی، ۱۳۹۴: ۵۹)، از منظری جامعه شناسانه با تعاریف و تعابیر متنوعی از روستو، مور، هانتینگتون، اپتر، مک کلند و سایرین در مورد عوامل سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی موثر و یا دخیل بر نوسازی، توسعه، و جهانی شدن مورد تحلیل قرار داده است.

مسئولیت پذیری، تعاریف، نظریه ها و تئوری: رسانه های جمعی در زمره مجموعه های اجتماعی هستند که حسب دامنه فعالیت خود مسئولیت هایی نیز متوجه آنهاست و این مسئولیت در گامه جنگ و مخاصمات سنگین تر و خطیرتر خواهد بود چرا که موضوعات انسانی و به تبع حقوقی و مهمتر از آن اخلاقی در میان خواهد بود. از نظر فلت، مسئولیت اجتماعی یک احساس مسئولیت نسبت به کل است، نه بخشی از کل. مسئولیت اجتماعی علاوه بر حفظ و ارتقاء منافع سازمان در برابر رفاه عمومی جامعه، یکی از تعهدات مدیریت است. گریفن و بارنی مسئولیت اجتماعی را اینگونه تعریف میکنند که «مسئولیت اجتماعی مجموعه وظایف و تعهدی است که یک سازمان برای حفظ، مراقبت و کمک به جامعه‌ای که در آن فعالیت می‌کند باید انجام دهد.» فرنج و ساوارد (۱۹۹۸) معتقدند: مسئولیت اجتماعی وظیفه‌ای است که به موسسات خصوصی واگذار می‌شود تا مداخله‌ی منفی بر زندگی اجتماعی که در آن کار می‌کنند، نداشته باشند. رسانه های اجتماعی بویژه رسانه های انقلابی در راستای پاسخگویی به مطالبات جامعه و در عمل به مسئولیت انسانی خود مامور به انجام وظیفه اخلاقی خود هستند. مسئولیت اجتماعی به توانایی و ظرفیت سازمان برای عمل و پاسخگویی به مطالبات و انتظارات جامعه اشاره دارد. نهایتاً، مسئولیت اجتماعی به عنوان مفهومی تعریف شده است که در آن نهادها داوطلبانه تصمیم می‌گیرند در یک جامعه بهتر و یک محیط پاک‌تر سهیم باشند. هیلد در سال ۲۰۰۴، نظریه‌های مسئولیت اجتماعی را به چهار گروه: ابزاری، سیاسی، یکپارچه و اخلاقی تقسیم می‌کند. در کنار تئوری های اخلاقی مسئولیت پذیری، مدل‌های مسئولیت‌پذیری در چهار محور تعریف می‌شود: مدل فلمینگ؛ فلمینگ در سال ۲۰۰۲ مسئولیت اجتماعی را دارای ۴ بعد؛ ابعاد اقتصادی؛ ابعاد حقوقی؛ بعد اخلاقی؛ و ابعاد عمومی و ملی می‌داند. مدل ریچارد هیکس: ریچارد هیکس در یک تقسیم‌بندی، پاسخگویی را در شش بعد: مسئولیت‌پذیری مدیریتی؛ پاسخگویی سیاسی؛ پاسخگویی مالی؛ پاسخگویی عمومی؛

مسئولیت‌پذیری حرفه‌ای؛ و مسئولیت‌پذیری حقوقی مورد بررسی قرار می‌دهد. اساس فلسفی مسئولیت اجتماعی، مسئولیت‌پذیری و تعهد اخلاقی است که می‌تواند به سه دسته الف) تعهدات اخلاقی فردی؛ ب) تعهدات اخلاقی سازمانی. ج) تعهدات اخلاقی عمومی تقسیم کرد. کارول در سال ۱۹۷۹ یک الگوی کلی چهار بخشی از مسئولیت اجتماعی شامل موارد زیر: مسئولیت اقتصادی؛ مسئولیت حقوقی؛ مسئولیت اخلاقی؛ و مسئولیت قربانی ارائه می‌کند. دنیسون الگویی برای مسئولیت اجتماعی ارائه داده است. اگرچه این مدل برای مدیران زنجیره تولید بیشتر توسعه یافته است، اما می‌تواند به نهادها، دستگاهها و سازمانهای دولتی نیز گسترش یابد. این اصول عبارتند از: جامعه؛ محیط؛ اخلاق؛ مسئولیت مالی (Chunsi & Xiang, 2022: 119).

رسانه: تعاریف، نظرات، ابعاد؛ رسانه عاملی است که می‌تواند پیامی را به مخاطب منتقل کند. دن لافی^۱ نویسنده کتاب «موضوعات کلیدی در نظریه رسانه‌ها (۲۰۰۷)» در تعریف رسانه می‌گوید: شاید مناسب باشد که رسانه را شامل همه تکنولوژی‌هایی بدانیم که پیام‌ها را به مخاطبان خود در نقاط مختلف یک منطقه، یک کشور، یا جهان می‌رسانند. لافی اما در نظری متفاوت ادامه می‌دهد: برای اینکه این واژه‌ها را بشناسید به اصطلاح Immediate Environment توجه کنید؛ این اصطلاح یعنی محیط در دسترس؛ محیطی که بیواسطه به آن دسترسی داریم، پس Media می‌تواند به معنای «واسطه» باشد. مارسل دانسی^۲ در تعریف رسانه می‌گوید: هر ابزار، روش و وسیله‌ای که برای ارتباط به کار برود، رسانه است (بی پروا، ۱۳۹۷: ۱۱۹).

از منظر جامعه‌شناسی، رسانه نماینده واقعی جامعه و یک نیروی بنیادی اجتماعی است. در مورد تأثیر رسانه‌های جمعی بر زندگی فردی و اجتماعی انسانها به طور عمده سه نظریه‌ی جامعه‌شناختی وجود دارد: برخی بر این باورند که میزان تأثیرگذاری رسانه بر زندگی انسان نامحدود است؛ گروهی دیگر کارکرد رسانه‌های جمعی را بی‌تأثیر می‌دانند؛ عده‌ای معتقدند که تأثیر رسانه‌های جمعی مشروط است و میزان تأثیرگذاری آن را در محدوده‌ی شرایط محیطی ارزیابی می‌کنند. برخی بر این باورند که وسایل ارتباط جمعی دارای چنان قدرتی هستند که می‌توانند نسلی متفاوت از نسل‌های پیشین در تاریخ انسانی پدید آورند. لازارسفلد^۳ در تبیین این دیدگاه می‌نویسد: «بسیاری تحت‌تأثیر همه‌جایی بودن وسایل ارتباط جمعی و قدرت بالقوه آنان به

¹ Dan Laughey

² Marcel Danesi

³. Lazarsfeld

سختی هراسان شده‌اند. در سمپوزیومی، یکی از شرکت کنندگان نوشت: قدرت رادیو را می‌توان با قدرت بمب اتم مقایسه کرد». باید اذعان کرد که ظهور تحولات اجتماعی و تغییر در ارزش‌های اجتماعی نتیجه عملکرد رسانه است. حسب نظریه متسکیو در خصوص تفکیک قوا و تقسیم ارکان قدرت به سه رکن اصلی، رسانه را رکن چهارم یک حکومت دموکراتیک می‌دانند. «ادموند برک» تا بدانجا پیش می‌رود که نقش رسانه را از سه قوه مجریه، مقننه و قضاییه مهم‌تر می‌داند (کازنو، ۱۳۸۷: ۶۶).

مسئولیت اجتماعی رسانه: اصل مسولیت اجتماعی رسانه عاملی است تا رسانه‌ها به حضور در میداین مخاصمه و پوشش اخبار مرتبط با همه مخاطرات ورود کنند تا به افکار عمومی و نیاز خبری آنها پاسخ دهند. تئوری مسئولیت اجتماعی در بستر لیبرالیسم و اومانیسم شکل گرفت و علاوه بر استقلال رسانه‌ای، مسئولیت اجتماعی رسانه را به معادله آزادی فردی افزود. بدین ترتیب از هفت دهه پیش تا به امروز این سند همچنان محملی در مورد اخلاق و مسئولیت‌های رسانه هاست. کمیسیون آزادی مطبوعات شرط اخلاقی فعالیت رسانه‌ها را فعالیت همراه با مسئولیت اجتماعی می‌داند. نظریه مسئولیت اجتماعی تاکید می‌کند که رسانه‌ها در عین اطلاع‌رسانی و آگاهی‌بخشی باید اصل بی‌طرفی و عدم تصرف در همه رویدادها و فعالیت‌های خبری را اعمال نمایند. این نظریه تا آنجا پیش می‌رود که اگر رسانه‌های جمعی به تعهدات خود عمل نکنند باید آنها را ملزم به این کار کرد. حسب این نظریه میان سه اصل: آزادی فردی؛ آزادی رسانه‌ها؛ و تعهدات رسانه‌ها و جامعه نوعی تعادل و هماهنگی ایجاد می‌شود. نظریات رسانه‌ای «مطالعات فرهنگی»، استوارت هال و نظریه «تأثیر رسانه‌ها» از مارشال مک‌لوهان از عمده ستون‌های اصلی مباحث رسانه‌ای هستند. نظریه مطالعات فرهنگی استوارت هال از سال ۱۹۸۰ میلادی در آمریکا وارد ادبیات تئوریک شد و علت آن تکیه بر فرهنگ چند مفهومی، زندگی روزمره و معانی مشترکی که ایجاد می‌کنند، دانسته‌اند (عالمی، ۱۳۸۶: ۱۵۷).

جنگ حقوقی و حقوق جنگ: جنگ مصداق واقعی توسل به زور است. جنگ پدیده‌ای اجتماعی است که به تعبیر شکل سیاسی مرادفات و مبادلات می‌انجامد. دکترین جنگ حقوقی و مدد گرفتن از حقوق به عنوان ابزار جنگی از مفاهیم مدرنی است که برخی کشورها در سیاست خارجی خود در پیش می‌گیرند. از نظر حقوقی جنگ را ابزار سیاست ملی و مجموعه‌ای از عملیات و اقدامات قهرآمیز مسلحانه می‌نامند که در چهارچوب مناسبات دو یا چند کشور روی

می‌دهد و موجب اجرای قواعد خاص در کل مناسبات آنها با یکدیگر و نیز با کشورهای ثالث می‌شود (حسینی پناه و همکاران، ۱۴۰۰: ۱۷۳).

آثار حقوقی جنگ: به محض آغاز جنگ حقوق بی‌طرفی بر رابطه کشورهای ثالث با کشورهای متخاصم حاکم می‌شود. دیگر آنها حق مداخله و مشارکت مستقیم و غیر مستقیم در جنگ را ندارند. از آثار حقوقی جنگ بر کشورهای متخاصم می‌توان به قطع روابط دیپلماتیک و کنسولی، مصادره و ضبط اموال دولتی دشمن، اخراج اتباع کشور دشمن، و اختتام قراردادهای بین‌المللی اشاره کرد. جنگ به افراد دشمن آسیب وارد می‌کند و منافع اقتصادی آنها را به خطر می‌اندازد و اموال آنها را از بین می‌برد. اتباع غیر نظامی مقیم در کشور دشمن حق بازگشت به کشور خود را دارند. آنها حق کار کردن در کشور دشمن را دارند و اجباری هم در این زمینه ندارند. آنها حق اقامه دعوی در کشور مقیم را دارند گرچه دکترین انگلوساکسون اعتقادی به رسمیت شناختن حق دعوی برای اتباع کشور دشمن به عنوان شاکی یا خواهان نمی‌شناسد اما دکترین قاره اروپا (حقوق نوشته) این حق را به رسمیت شناخته است.

رسانه‌ها و حقوق بین‌الملل؛ در ماده ۱۲ اعلامیه حقوق ایالت ویرجینیا آمریکا مصوب ۱۷ ژوئن ۱۷۷۶- که قدمت آن به پیش از صدور اعلامیه استقلال دولت ایالات متحده آمریکا مصوب ۴ ژوئیه ۱۷۷۶ برمی‌گردد- آزادی مطبوعات رسماً به رسمیت شناخته شد. در اعلامیه حقوق بشر و شهروند انقلاب کبیر فرانسه که در ۲۶ اوت ۱۷۸۹ در پاریس انتشار یافت، اصل یازدهم اعلامیه حقوق بشر و شهروند فرانسه مصوب ۱۷۸۹، و در نخستین ماده منشور ملل متحد مصوب ۱۹۴۵ تشویق احترام به حقوق بشر و آزادی‌های اساسی برای همگان فارغ از نژاد، جنسیت، زبان یا مذهب جزو مقاصد ملل متحد ترسیم شده است. ماده ۱۹ اعلامیه جهانی حقوق بشر مصوب ۱۹۴۸ حق آزادی بیان را به رسمیت می‌شناسد، و بند ۱ ماده ۱۰ کنوانسیون اروپایی حقوق بشر مصوب ۱۹۵۰ میلادی در خصوص آزادی بیان تأکید دارد که: «آزادی بیان حق هر فرد است. این حق باید متضمن داشتن آزادی عقیده کسب و اشاعه اطلاعات و عقاید، بدون مداخله اقتدار عمومی و صرف‌نظر از مرزها باشد.» ماده ۱۹ میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی مصوب ۱۹۶۶، و ماده ۱۳ کنوانسیون آمریکایی حقوق بشر ۱۹۶۹ نیز به آزادی بیان پرداخته است. در ماده ۹ منشور آفریقایی حقوق بشر و خلیق‌ها ۱۹۸۱ آمده است: «(۱) هر فرد حق دریافت اطلاعات را خواهد داشت؛ (۲) هر فرد حق ابراز و انتشار عقاید خودش را مطابق قانون خواهد داشت.» اعلامیه حقوق

بشر در اسلام مصوب ۱۹۹۰، در ماده ۲۲ درباره آزادی اطلاعات و بیان، این حق را به عدم مغایرت با اصول شریعت اسلام محدود می‌کند. همچنین هرگونه برانگیختن احساسات ملی یا مسلکی و یا هر عملی که به برانگیختن تبعیض نژادی منجر شود، جایز نیست. در کشورهای آسیایی دولت‌ها در زمینه تصویب اسناد منطقه‌ای خاص وارد عمل نشده‌اند. منشور آسیایی حقوق بشر: منشور خلق‌ها از سوی کمیسیون آسیایی حقوق بشر و طرح اعلامیه آزادی بیان در جنوب آسیا توسط انجمن همکاری منطقه‌ای جنوب آسیا تهیه و تدوین شده‌اند.

رسانه‌ها در طول مخاصمات از سوی متخاصمین به شدت محدود می‌شوند، دولت‌های درگیر در مخاصمه با توجه به عامل امنیت ملی، رسانه‌ها را محدود و مطالب آن‌ها را سانسور می‌کنند و از سوی دیگر، گاه برای پیشبرد مقاصد خود در سرزمین خودی یا دشمن، رسانه‌ها را به وسیله تبلیغاتی تبدیل می‌کنند. روزنامه‌نگاری جنگ با حضور روزنامه‌نگاران در جنگ کریمه (۱۸۵۵-۱۸۵۴) آغاز شد و در جنگ داخلی آمریکا همچنان به حضور خود ادامه داد و تا امروز وجود دارد (شکوهی و یوسفی صفاپور، ۱۴۰۱: ۱۶۳).

دو نمونه بارز استفاده از رسانه‌ها در راستای تبلیغات دولتی را در جنگ جهانی از سوی آلمان نازی و در جنگ خلیج فارس ۱۹۹۱ از سوی دولت ایالات متحده آمریکا شاهد بودیم. در سال ۱۹۴۱ گوبلز تلاش کرد تا با منحرف کردن اذهان عمومی از طریق مطبوعات چاپ آلمان هدف نظامی خود را بریتانیا معرفی کند. نمونه دیگر، تلاش ارتش ایالات متحده در منحرف کردن دولت عراق از مکان عملیات نظامی برای آزادسازی کویت بود. در رسانه‌ها اعلام شد که هدف ورود به خاک کویت از طریق دریا می‌باشد، حال آنکه هدف اصلی، محاصره خاک عراق و حمله به آن کشور بود. در کنار این، رسانه‌ها خود نیز به مخاصمه مسلحانه توجه خاصی دارند، چرا که جنگ یکی از هفت ارزش خبری محسوب می‌شود. کارکردهایی که رسانه‌ها پیش از بروز مخاصمات دارند به سه بند آموزش و ترویج حقوق بین‌المللی بشردوستانه، هشدار زودهنگام جهت جلوگیری از بروز مخاصمه و آشتی ملی و پیشبرد تنش‌زدایی تقسیم شده است. نام بردن و شرم‌نامه‌سازی، یکی از روش‌های پیشگیری مستقیم از مخاصمات برای شرم‌نامه‌سازی دولت‌ها و اهرم فشاری بر آنان است تا نقض حقوق بشر که صلح را به خطر می‌اندازد ادامه‌دار نکنند (جهان بین و معینی پور، ۱۳۹۳: ۲۹).

کارکرد رسانه‌ها پس از جنگ یا مخاصمات مسلحانه نیز ادامه دارد. «بهترین روش پایان جنگ، انعقاد معاهده صلح است که طی آن متخاصمان رسماً اعلام می‌دارند که حالت جنگ و تخاصم میان

آنها خاتمه یافته و شرایط برقراری روابط مودت آمیز فراهم شده است. هدف اصلی معاهده صلح، پایان قطعی و نهایی حالت جنگ و استقرار دائمی و ثابت حالت صلح در مناسبات کشورهای متخاصم با یکدیگر است...». حقیقت این است که رسانه‌های خبری به پرداختن به جنگ بیشتر از صلح علاقه نشان می‌دهند. برای آنان جنگ دارای ارزش خبری است و پرداختن به آن مردم را به هیجان می‌آورد. این در حالی است که مذاکرات صلح چنین نیستند، به این جهت که این مذاکرات پشت درهای بسته و مخفیانه صورت می‌پذیرند. «به بیان ساده، برای رسانه‌ها ترویج مخاصمه از صلح بسیار آسان‌تر است. در حالی که مخاصمات را می‌توان شرط ضروری اخبار به شمار آورد، صلح و خبر همراهانی نامناسب برای یکدیگر هستند. یک روند مذاکرات صلح موفق، صبر اقتضا می‌کند، حال آنکه فعالیت رسانه‌های خبری فوریت می‌طلبد. صلح بیشتر محتمل است که در یک محیط آرام توسعه یابد اما رسانه منفعت و سواس گونه‌ای در تهدیدها و خشونت‌ها دارد. صلح‌سازی فرایندی پیچیده است و رسانه‌های خبری با رخدادهایی ساده سروکار دارند.» پیتز براک که از برجسته‌ترین اندیشمندان اتریش در حوزه مسائل مربوط به صلح است می‌نویسد: گرایش رسانه‌ها، گزینش رویدادهای جنجالی، مهیج، فجیع و خطرناک است. این امر سبب شده که منادیان صلح به عملکرد رسانه‌ها با تردید نگاه کرده و رسانه‌ها را اگر نه به عنوان اصلی‌ترین، بلکه حداقل یکی از اصلی‌ترین موانع فرهنگ صلح در جوامع معاصر تلقی کنند.» تاثیر رسانه‌ها بر استراتژی رفتار دشمن نباید از نظر دور داشت. زمانی که مخاصمه شروع می‌شود رهبران تحت فشار هستند تا کاری انجام بدهند و مطبوعات عامل اساسی ایجاد احساس فوریت و بالا بردن نگرانی مردم هستند. در عرصه بین‌المللی به این قابلیت «تأثیر سی‌ان‌ان» می‌گویند. طرفداران حماس فاش ساختند که به کار گرفتن رسانه‌های خبری اسرائیلی یکی از استراتژی‌های اصلی آنها در نبرد با اسرائیل بوده است. سطوح تأثیرگذاری رسانه بر سیاست را می‌توان به سه سطح استراتژیک، تاکتیکی و نمایشی تقسیم کرد. گزارش‌های رسانه‌ها ممکن است از سوی مراجع قضایی کیفری بین‌المللی مورد توجه قرار گیرد. پطروس غالی رسانه را عضو ششم شورای امنیت می‌داند.

جامعه‌شناسی رسانه انقلابی: رسانه‌ها فارغ از تأثیرگذاری بر تاریخ و جوامع خود نیز از تحولات و تغییرات سیاسی و اجتماعی و اقتصادی تأثیر می‌پذیرند. در گامه انقلاب، این رسانه‌ها هستند که با انقلاب در اندیشه و افکار شهروندان سعی در تحقق اهداف و برنامه‌های رهبران، دولت‌ها و یا گروه‌های مرجع دارند. رسانه انقلابی رویکرد ایدئولوژیک و البته با درک تفاوت‌ها دارد

و به بهبود عملکرد سیاسی و اجتماعی جامعه کمک می کند (Iyengar & Hahn, 2009: 19). شناخت رسانه از ایدئولوژی متولیان انقلاب و اتخاذ رویکردی در جهت تحقق و ترویج آن نقش مهمی در تاثیرگذاری آن انقلاب بر جوامع در آینده دارد. آنگونه که با وجود گذشت دهه ها از انقلاب اسلامی، هنوز در گوشه هایی از آفریقا و آمریکای جنوبی آزادی خواهانی حضور دارند که آرمان هایی مشابه انقلاب اسلامی ایران دارند و علنا این موضوع را در رسانه ها و مجامع ابراز می دارند و به جرات بخش مهمی از این مرهون تلاش رسانه های انقلابی مثل صدا و سیمای جمهوری اسلامی ایران، پرس تی وی در ایران و برخی رسانه های آزاد در عرصه بین الملل است. کارکرد مبتنی بر آرمان ها و امیال متعالی انقلابیون و ایجاد بینشی ارزشی از سوی رسانه های انقلابی می تواند در بصیرت افزایی جامعه و تحقق و ترویج عدالت محوری مفید باشد، این حق انتخاب گری از شاخصه های رسانه انقلابی و یا رسانه سرخ است گرچه که رسانه سرخ بیشتر بر ادبیات سیاسی مخاطب متمرکز است. این مهم هم از مسئولیت های اجتماعی رسانه است و هم از مطالبات مردمی در هر حاکمیتی است که مردم سالاری چهره غالب او در عرصه های منطقه ای و بین المللی است. در جامعه شناسی رسانه انقلابی مناسب است تا به ریشه ها و تعاریف رسانه اجتماعی نیم نگاهی داشته باشیم. رسانه انقلابی رسانه است که قاعدتا باید بر محور مردم-انقلاب حرکت نماید و رسانه اجتماعی نیز نمی تواند خارج از محور مردم-جامعه باشد. وجه مشترک هر دو مردم و جامعه است و ضروری است رسانه انقلابی با تبیین و بصیرت افزایی هنرمندانه در فضای مجازی که به اعتقاد (Kaplan & Haenlein, 2009: 873). به نوعی «زندگی دوم» افراد است، در تثبیت هویت متعالی و اخلاق مدار و البته انسان ساز رسانه در میان مخاطبان هوشمندانه عمل نماید تا بد فهمی یا کج فهمی عنصر غالب محتوی رسانه نباشد و شاهد قلب واقعیات تاریخی و فرهنگی نباشیم. ابرواقعیت ها مبتنی بر این تفکر هستند که واقعیت ساخته شده می شود، و بنابراین می توان چیزهایی ساخت که واقعی تر از واقعی باشند (Venkatesh et al., 1993: 2015).

از منظر جامعه شناسی، ابرواقعیت ها عملکرد خوبی در ساختارهای ذهنی جوامع پست مدرن داشته اند و این شاید به جهت بهره کامل از فناوری و جهان مجازی است تا جایی که از آن به تعبیر به عنوان پارادایم پست مدرن یاد می شود و جامعه شناسانی چون بودریار، فوکو و امبرتواکو، این مهم را نقطه عطف پست مدرن می دانند (Venkatesh et al., 1993: 2015). ضروری است رسانه ها در دهکده جهانی مک لوهان که در آن تکنولوژی سبب شده است تا

رسانه‌ها ارتباط بیشتری با مردم داشته باشند فارغ از جنبه‌های تجاری که از منظر مسئولیت اجتماعی رسانه هم قابلیت توجه ندارد، از قابلیت خود در افزایش کیفیت محتوایی فضای ارتباطی میان جوامع استفاده کنند تا مشارکت افراد در مناسبات سیاسی و اجتماعی افزایش یابد. جوامع با ارتباط با هم معنا پیدا می‌کنند و به دیگر سخن شبکه‌های ارتباطی، ارتباطات میان افراد و جوامع را سامان می‌دهند و دنیای مجازی مهم‌ترین بستری است که اصل ارتباطات میان افراد و جوامع در آن امکان بیشتری برای تحقق و توسعه دارد. هر چه رسانه‌های انقلابی با رویکرد جذاب مورد پسند مخاطب در این فضا حضور یابد و اندیشه‌های انقلابی و مکارم اخلاقی اعتقادی و دینی خود را به زبان مجازی ترجمه و تبیین کنند ارتباط مخاطب مداوم تر و رضایت مندی بیشتری در او حاصل می‌شود. انقلاب اسلامی ایران (۱۳۵۷) بر اساس اندیشه‌های دینی امام خمینی (ره) و ارزش‌های اسلامی بود، انقلاب روسیه (۱۹۱۷) ناشی از بحران‌های اقتصادی بود، انقلاب چین (۱۹۱۱) انقلاب نه به امپراتوری بود، انقلاب فرانسه (۱۷۸۹) بر اساس ایدئولوژی ژان ژاک روسو و تئوری قدرت و ثروت بود (سلطانی فر، ۱۳۸۶: ۱۱)، انقلاب الجزایر (۱۹۶۲) متمرکز بر رهایی و خروج از سایه سلطه و استعمار بود، انقلاب کوبا (۱۹۵۹) بطلان دیکتاتوری امریکایی بود. محور این بخش درک محدود از رسانه انقلابی و محدود کردن حوزه فعالیت این رسانه به روزهای انقلاب و نیز خلاصه کردن موضوعات این رسانه به انقلاب و دلایل وقوع آن است. رسانه مروج و انتقال دهنده امور فرهنگی و اجتماعی است و مأموریت آن ایجاد و انتقال اطلاعات مبتنی بر اشتراکات محیطی است و این به ساخت معنا کمک می‌کند، گرچه معنا یا مفهوم بودن فرهنگ خود مجال بیشتری برای اندیشیدن می‌خواهد. حال فرهنگ را چیزی جز «معناهای مشترک» نمی‌داند؛ بورديو فرهنگ را «نظام معانی» می‌داند و هوسرل آن را «ذهنیت‌های متعالی» می‌خواند. هر چه هست از منظر جامعه‌شناسی فرهنگ جنبه‌های مشترک اموری است که خداپرستی، دین محوری و هنردوستی شاخصه‌هایی از آنها هستند (مستقیمی، ۱۳۹۰: ۱۱۴). تداوم امر فرهنگ به مدنیت اجتماعی می‌انجامد. (داوری اردکانی، ۱۳۷۹: ۶۳) تمدن را نتیجه استمرار فرهنگ و نهادینه شدن نظم اجتماعی و مدنیت می‌داند، و سید حسین نصر تمدن اسلامی را تمدن حقیقی می‌داند که همه جنبه‌های انسانی آن متوجه خدا و فطرت خویش است. رسانه انقلابی می‌تواند ابعاد مادی و معنوی جوامع را در جهت کمال و تعالی شکل دهد. با تحلیل عملکرد رسانه‌ای چون خبرگزاری جمهوری اسلامی (ایرنا)، علیرغم تعلق خط مشی و خاطر معنوی آن به انقلاب اسلامی ایران، که

انتظار اولیه از آن وفاداری به ایدئولوژی های محض انقلابی است، اما در حوزه های فراملی و مباحث سیاسی، اقتصادی، اجتماعی، انرژی و فرهنگ و هنر و در موضوعی با محوریت مسئولیت اجتماعی و حقوق جنگ درست پس از قریب به پنج دهه پیروزی انقلاب اسلامی بدرستی ایفای نقش می کند و دایره مخاطب را گسترش می دهد. می شود نتیجه گرفت که رسانه انقلابی: ۱- اجتماعی (social) است؛ ۲- کارکردی (functional) است؛ ۳- فرازمانی (metatemporal) است؛ و هم ۴- فراموضوعی (transthematic) است.

این رویکرد فرهنگی، اجتماعی و فرا منطقه ای رسانه انقلابی به ترفیع جایگاه آن می انجامد، همان که کارل مانهایم اعتقاد دارد: جلوه های منفرد فرهنگ در مقیاس های کلی و وسیع تر، مقدور و درک شدنی است. رسانه انقلابی با تبیین اهداف انقلاب در قالب مفاهیم فرهنگی و بواسطه نظام ارتباطات به تفهم جامعه کمک می کند و ماکس وبر^۱ می گوید: شناخت ما از دنیای پیرامون بر حسب تفهم صورت می پذیرد، این تفهم هم تجربی و مستقیم، و هم تبیینی و انگیزشی است (ساروخانی، ۱۳۹۳: ۷۲).

جنگ روسیه-اوکراین؛ در پی شروع و تداوم جنگ در اوکراین، اخبار و تحولات این جنگ و آثار و تبعات آن در کانون توجه رسانه های جهان قرار گرفته و بخش عمده ای تلاش های این رسانه ها به انعکاس و تشریح ابعاد و جوانب مختلف این موضوع اختصاص یافته است. یکی از معیارهای تفکیک جنگ ها، تعداد بازیگران شرکت کننده در جنگ است. براساس تعداد بازیگران شرکت کننده در جنگ می توان جنگ ها را به دو دسته دوجانبه و چندجانبه تقسیم بندی کرد. اکثر جنگ های بین الملل دوجانبه هستند و جنگ های چندجانبه مانند جنگ های جهانی نسبتاً نادر می باشند. جنگ بین روسیه و اوکراین در سال ۲۰۲۲ اگرچه جنگی ظاهراً دوجانبه است، اما از حمایت های بین المللی به نفع اوکراین و بر ضد روسیه برخوردار است و می توان به نوعی آن را جنگی چندجانبه قلمداد کرد، زیرا در یک سمت روسیه به عنوان بازیگری تجدیدنظرطلب در ساختار نظام بین الملل و در سمت دیگر اوکراین و موافقان حفظ وضع موجود در ساختار نظام بین الملل کنونی از جمله اتحادیه اروپا و آمریکا قرار دارند. در تقسیم بندی دیگر، جنگ روسیه و اوکراین را برپایه اهدافی که دارد می توان در قالب اهداف هژمونیک تقسیم بندی کرد. جنگ های هژمونیک بر سر اینکه چه کشوری بر نظام سیاسی جهان اعمال رهبری کند رخ می دهند، هدف

¹ Max Weber

جنگ‌های امپریالیستی صرفاً گسترش قلمرو سرزمینی و اقتصادی بودند، جنگ روسیه و اوکراین در سال ۲۰۲۲ شامل آن نمی‌شود. این جنگ بطور غیرمستقیم بین دولت هژمون، ایالات متحده آمریکا؛ قدرت فائمه در نظام بین‌الملل، و چالشگر قدرتمند آن یعنی روسیه اتفاق افتاده است.

در این جنگ ایالات متحده آمریکا و ناتو به دنبال آن هستند که این جنگ را با تزریق تسلیحات پیشرفته و کمک‌های نظامی، البته بصورت غیرمستقیم، به جنگی ادامه‌دار و متقارن تبدیل کنند. روسیه معتقد است که در جنگ با اوکراین در سال ۲۰۲۲ اقدامی پیش‌دستانه نموده است. روسیه بر این باور است که در صورت پیوستن اوکراین به ناتو، جنگ بین روسیه و ناتو اجتناب‌ناپذیر خواهد بود، لذا وضعیت بهتر را در آن دید که قبل از مهیا شدن دشمن، ضربه اول را وارد سازد.

بررسی حقوقی جنگ روسیه-اوکراین در سال ۲۰۲۲: دلایل حمله روسیه-اوکراین در

سال ۲۰۲۲ مبتنی بر دو مورد است: اول، تمایل و یا خواسته اوکراین جهت پیوستن به ناتو: دلیل اصلی حمله روسیه به اوکراین تمایل و یا خواسته اوکراین جهت پیوستن به ناتو بوده است و این را بارها اعلام کرده است و این مهم باعث ناخرسندی روسیه بوده است گرچه از منظر حقوق بین‌الملل نیازمند تفسیر و توجیه حقوقی است اما روسیه دلایل متقن و مستندی ارائه نکرده است که چگونه عنوان خطر قریب الوقوع برای این ادعای خود منظور کرده است؟ هیچ شواهدی از ظهور خطر زود هنگام ناشی از پیوستن اوکراین به ناتو برای روسیه وجود نداشت. دوم، نسل‌کشی علیه روس زبان/اوکراین: ادعای روسیه ارتکاب نسل‌کشی از سوی اوکراین علیه روس زبانان جنگجویی است که در جمهوری‌های خودخوانده دونتسک و لوهانسک حضور دارند. این نیروها از سال ۲۰۱۴ با اوکراین در حال نبرد هستند و تا امروز دهها هزار نفر از جمله سه هزار غیرنظامی از بین رفته‌اند. نبرد روسیه و اوکراین نشان مستقیمی از جنگ ندارد و با تعریف حقوق بین‌الملل از نسل‌کشی متفاوت است. پس وقوع نسل‌کشی در جنگ روسیه-اوکراین نامحتمل است. آنچه در بررسی حقوقی جنگ روسیه-اوکراین قابل توجه است در موارد ذیل می‌توان خلاصه کرد:- علت جنگ باید موجه باشد؛-توسل به جنگ آخرین راهکار باشد؛-مرجع قانونی یعنی مقام صالح شروع کننده جنگ باشد؛-احتمال کسب پیروزی وجود داشته باشد؛-میان جنگ و خسارتی که مسبب جنگ بوده تناسب وجود داشته باشد؛-هدف غایی از جنگ باید صلح و سعادت باشد. باید افزود که اصول رفتار و اخلاق پس از جنگ ضرورتی است که باید به تدوین و ترویج آن همت گذاشت و این متن می‌تواند آغازی بر این تفکر باشد.

ابعاد میلیارد دلاری سود اسلحه‌سازان غربی: گذشت بیش از یک سال از جنگ روسیه-اوکراین آمارهایی آشکار کرده و از ابعاد میلیارد دلاری سود اسلحه‌سازان غربی پرده برداشت است: تارنمای رادیو فرانس انفو^۱ در این ارتباط نوشت: شاید بزرگ‌ترین برنده جنگ اوکراین، شرکت ساب بوفورس داینامیکز^۲ شریک در تولید موشک ضدزره ان‌ال‌ای دبلیو^۳ رقیب جاوین^۴ آمریکایی باشد که جهش چشمگیر ۸۱ درصدی سهامش را شاهد بوده و ارزش سهام شرک بزرگ امنیت الکترونیک تالس^۵ فرانسه و شریک در تولید این موشک نیز بیش از ۴۱ درصد بالا رفته است. وزارت دفاع فرانسه نیز در ۱۳ آوریل (۲۴ فروردین ماه) اعلام کرد که بیش از ۱۰۰ میلیون یورو تجهیزات توپخانه شامل توپخانه سزار با برد ۴۰ کیلومتر در اختیار کی‌یف قرار داده است. سلاحی که در شرکت تسلیحاتی فرانسوی، آلمانی و هلندی نکستار سیستمز^۶ تولید می‌شود و به صورت مشترک به دولت فرانسه و شرکت کامیون‌سازی و گمان آلمان تعلق دارد. ارزش سهام شرکت تسلیحاتی لاکهید مارتین^۷ آمریکا هم از آغاز جنگ در اوکراین جهش چشمگیری کرده و ارزش سهام شرکت ریتون تکنولوژی^۸، شریک در تولید موشک ضد تانک جاوین نیز در این مدت جهش مشابهی داشت.

روش شناسی تحقیق

روش مورد استفاده در این رساله تلفیقی از دو روش تحلیل محتوی و تحلیل گفتمان است. در تحلیل توصیفی، براساس نوع واحد تحلیل که اخبار و متون تحلیلی رسانه‌ها در خصوص جنگ اوکراین-روسیه می‌باشد، فراوانی موضوع مسئولیت اجتماعی رسانه، حقوق جنگ و جامعه‌شناسی رسانه انقلابی مورد بررسی و تعیین و شمارش می‌شود و براساس آن نتیجه‌گیری انجام شود. در روش تحلیل محتوی کمی، با تحلیل اخبار و اطلاعات منتشره از سوی سه خبرگزاری ایرنا، بی‌بی‌سی و سی‌ان‌ان و دیدگاه‌های حاکم بر عملکرد و رویکرد آن‌ها به جنگ روسیه-اوکراین، داده‌ها

¹ France Info

² Saab Bofors Dynamics

³ NLAW

⁴ Javelin

⁵ Thales Group

⁶ Nextar Systems

⁷ Lockheed Martin

⁸ Ryton Technologies

بررسی می‌شود. جهت تحلیل اخبار و داده‌های منتشره و نتایج حاصله از سوگیری این خبرگزاری‌ها در پوشش اخبار جنگ روسیه-اوکراین از ابتدای شروع جنگ (۵ اسفندماه ۱۴۰۰) تا شش ماه پس از آن (۵ شهریورماه ۱۴۰۱)، ضمن بررسی جامعه‌شناسانه منابع و اسناد حقوقی، نظریه‌ها، تئوری‌های ارتباطی و رسانه‌ای و متون تحلیلی به دنبال تحلیل تفاسیر مستخرج و تبیین فرضیه و سوالات مطروحه است. رویکرد تحلیل کیفی از نوع فرکلاف و در سه سطح: سطح توصیف، سطح تفسیر و سطح تبیین انجام خواهد شد. سه عنصر کلیدی تحقیق: تحلیل‌های خبری و اخبار منتشره به عنوان متن، خبرگزاری‌های ایرنا و بی‌بی‌سی و سی‌ان‌ان به عنوان بافت، و جنگ روسیه-اوکراین به عنوان بافت موقعیتی در این تحلیل مد نظر خواهند بود. واحد تحلیل در این رساله کلمات و بخش‌هایی از اخبار و متون تحلیلی مرتبط با جنگ روسیه-اوکراین از سوی خبرگزاری‌های مذکور از ابتدای شروع جنگ (۵ اسفندماه ۱۴۰۰) تا شش ماه پس از آن (۵ شهریورماه ۱۴۰۱) خواهد بود. ابزار این هدف آزمون، اخبار، تحلیل‌ها و متون نگارش شده و منتشرشده توسط اصحاب رسانه از تاریخ ۵ اسفندماه ۱۴۰۰ لغایت ۵ شهریورماه ۱۴۰۱ در بخش اخبار روزانه صفحه اصلی سه خبرگزاری: ایرنا، بی‌بی‌سی و سی‌ان‌ان خواهد بود.

این تحقیق با تحلیل و مشاهده و بررسی میدانی اخبار، گزارشها و منابع و متون تفسیری مرتبط با عملکرد سه خبرگزاری ایرنا، بی‌بی‌سی و سی‌ان‌ان در حوزه جنگ روسیه-اوکراین و مطالعه اسناد و منابع کتابخانه‌ای در حوزه رسانه‌ها و حقوق جنگ به آزمودن متغیرها می‌پردازد. جامعه آماری در بخش تحلیل محتوی اخبار منتشره از سه خبرگزاری ایرانی؛ ایرنا، انگلیسی؛ بی‌بی‌سی و آمریکایی؛ سی‌ان‌ان از ابتدای شروع جنگ روسیه-اوکراین (۵ اسفندماه ۱۴۰۰) تا شش ماه پس از آن (۵ شهریورماه ۱۴۰۱) می‌باشد، و جامعه آماری در بخش تحلیل گفتمان متون و گزارشهای تحلیلی منتشره از سه خبرگزاری ایرانی؛ ایرنا، انگلیسی؛ بی‌بی‌سی و آمریکایی؛ سی‌ان‌ان از ابتدای شروع جنگ روسیه-اوکراین (۵ اسفندماه ۱۴۰۰) تا شش ماه پس از آن (۵ شهریورماه ۱۴۰۱) می‌باشد. روش نمونه‌گیری در دسترس است: حجم نمونه تعداد ۱۵۰ تحلیل خبر؛ ۵۰ تحلیل خبر (با رعایت نسبت) از هر خبرگزاری در بخش تحلیل محتوی، و حجم نمونه‌گیری در بخش تحلیل گفتمان تعداد ۱۵۰ تحلیل (با رعایت نسبت) از هر خبرگزاری می‌باشد که به صورت تصادفی انتخاب می‌شود.

تحلیل گفتمان عملکرد خبرگزاری های ایرنا، بی بی سی و سی ان ان

در این بخش عملکرد سه خبرگزاری ایرنا، بی بی سی و سی ان ان در خصوص جنگ روسیه-اوکراین در بازه زمانی شش ماهه از ۵ اسفندماه ۱۴۰۰ (۲۴ فوریه ۲۰۲۲) تا ۵ شهریورماه ۱۴۰۱ (۲۴ ژوئیه ۲۰۲۲) بر اساس الگوی عملیاتی تحلیل گفتمان^۱ بررسی و ارائه می شود. پس از نمایش (جداول ۱-۳) مقایسه ای مرحله تبیین نهایی صورت گرفته است.

جدول ۱. جمع بندی مراحل توصیف و تفسیر تحلیل گفتمان خبرگزاری جمهوری اسلامی (ایرنا) در

جنگ روسیه-اوکراین در سال ۲۰۲۲

ردیف	تحلیل توجیهی سطح سطح نسبت به سایر رویکردها	جهت گیری و گرایش عمق سطح متن	سطح عمق و برداشت از اصل متن
	توصیف (Description)		تفسیر (Interpretation)
۱	حمایت همه جانبه آمریکا و کشورهای غربی از اوکراین	موضع گیری کشورهای غربی و آمریکا به تشدید جنگ کمک کرده است	نمایان سازی حضور غرب و آمریکا در مناقشات منطقه ای مثل جنگ روسیه-اوکراین
۲	دبیر کل ناتو و کشورهای عضو از فرصت بدست آمده در جنگ روسیه-اوکراین در جهت سیطره نظامی خود حرکت می کنند.	ناتو به دنبال گسترش مرزهای خود در همسایگی روسیه است و این جاه طلبی مغایر اهداف اوست.	ایراد بر حضور ناتو خارج از قلمرو تعریف شده خود
۳	ضعف مالی و ورشکستگی صنایع تسلیحاتی آمریکا منجر به حضور غیر مستقیم نظامی آمریکا در جنگ روسیه-اوکراین به هر قیمتی شده است	تلاش برای نجات صنعت تسلیحاتی آمریکا منجر به حمایت بایدن از جنگ و تحریک مسکو به جنگ شده است	تصریح سوداگری و منفعت طلبی آمریکا در مناقشات و مخاصمات بین المللی
۴	ارسال تسلیحات و تجهیزات نظامی از سوی کشورهای غربی به اوکراین دامنه جنگ را گسترش داده است.	حمایت کشورهای غربی از اوکراین نظم جهان را بهم ریخته است	ایراد بر جنگ افروزی و سیاست های دوگانه غرب
۵	تحریم دانشجویان، ورزشکاران و هنرمندان روس از مسابقات و میادین بین المللی به روسیه آسیب	خسارت های صنعت نشر و تحریمها منجر به نقض قوانینی مثل کپی رایت شده است	نمایان سازی نگاه تبعیض آمیز غرب و سازمان های بین المللی در برخورد با

^۱ PDAM (Practical Discourse Analysis Method)

	ورزشکاران روس و عدم برخورد با ورزشکاران اسرائیلی	زده است و به روسیه هراسی منجر شده است	
۶	ایراد بر فرافکنی غرب در جهت انحراف افکار عمومی و محکومیت روسیه به نقض حقوق بشر	حیات سیاسی آمریکا و رفتار نژادپرستانه غربی‌ها نشان از تناقض‌های رفتاری آنها دارد	نسل‌کشی و کشتار غیرنظامیان توسط روسیه ادعایی بیش نیست
۷	نمایان کردن تأثیرات جنگ بر امنیت و حقوق بشر	تشدید بحران اوکراین به افزایش قیمت مواد غذایی در اروپا و تورم و ناامنی غذایی انجامیده است.	پس لرزه‌های جنگ روسیه علیه اوکراین امنیت غذایی در کشورهای آفریقایی را کاهش داده است
۸	نمایان سازی تأثیرات مخرب جنگ بر سایر کشورها و تبعات منفی جنگ بر اقتصادی آنها	افزایش ورود مهاجران غیرقانونی به اروپا یادآور شکست اروپا در سال ۲۰۱۵ است	افزایش تعداد آوارگان جنگ روسیه-اوکراین به افزایش رکود و تورم در اروپا منجر شده است
۹	تاکید بر تأثیرات منفی دخالت‌های غرب در جنگ روسیه-اوکراین و بهم خوردن موازنه جهانی عرضه و تقاضا در حوزه انرژی	افزایش قیمت نفت و حامل‌های انرژی ناشی از جنگ روسیه-اوکراین در دراز مدت به رکود جهانی، کاهش تقاضا و درآمد کمتر نفتی می‌شود	عدم تمایل غرب به پایان جنگ روسیه-اوکراین به افزایش قیمت انرژی کمک می‌کند
۱۰	نمایان سازی همبستگی سیاسی کشورهای بلوک شرق و شکاف بیشتر رابطه آنها با غرب	حفظ بی‌طرفی و عدم تمایل کشورهای عربی به تحریم روسیه در نشست مشرک وزیر خارجه روسیه با وزرای امور خارجه کشورهای عربی حاشیه خلیج فارس علیرغم فشار اروپایی‌ها	ناتو خواستار محکومیت حمله روسیه به اوکراین از سوی چین و عدم حمایت سیاسی شد.
۱۱	تاکید بر استفاده ایران از فرصت ایجاد شده در بازار تقاضا در حوزه انرژی	طرح اروپا برای کاهش و وابستگی دائم به گاز روسیه و راه‌های تامین مناسب انرژی به جای گاز روسیه	کاهش روابط اروپا و روسیه فرصت مناسبی برای بهره‌برداری ایران از بازار روسیه است
۱۲	تصریح جنگ افروزی اسرائیل و دمیدن او بر طبل جنگ	فروش وسایل و تجهیزات نظامی از سوی اسرائیل به اوکراین	تمایل اسرائیل به فروش سلاح به اروپا

جدول ۲. جمع بندی مراحل توصیف و تفسیر تحلیل گفتمان خبرگزاری بی بی سی در جنگ روسیه -

اوکراین در سال ۲۰۲۲

ردیف	تحلیل توجیهی سطح سطح نسبت به سایر رویکردها	جهت گیری و گرایش عمق سطح متن	سطح عمق و برداشت از اصل متن
توصیف (Description)		تفسیر (Interpretation)	
۱	حملات روسیه به اوکراین معطوف به غیرنظامیان و اماکن مسکونی در اوکراین است. همینطور تخریب یک مدرسه در اوکراین توسط روسیه	شکنتجه غیرنظامیان و حمله به بازارهای مرکزی شهرها محور حملات موشکی روسیه است.	بیان بی اعتنائی روسیه به حقوق بشر و حقوق جنگ
۲	نقش پهپادهای چینی در شناسایی اهداف کوتاه برد توسط روسیه	بزرگترین شرکت تولید هواپیماهای تجاری بدون سرنشین در جهان که متعلق به چین است فعالیت های خود را با روسیه به حالت تعلیق درآورد.	تصریح نقش نیابتی چین در جنگ روسیه-اوکراین
۳	نخست وزیر بریتانیا برای همبستگی با اوکراین به این کشور سفر می کند.	بوریس جانسون مدعی تغییر معادله جنگ به سود اوکراین شد.	نمایان سازی فروغ بریتانیا در مناسبات سیاسی جهان با وجود خروج از اتحادیه اروپا
۴	قطع تجارت دریایی اوکراین با سقوط بندر دریایی جنوب این کشور	تمرکز حملات موشکی روسیه بر شهرهای ساحلی جنوب اوکراین در زمان معاملات غلات و افزایش هزینه مواد شیمیایی	ایراد بر دوگانگی رفتاری روسیه در جنگ با اوکراین در حالی که هدف خود را حفظ تمامیت ارضی روسیه و حقوق روس زبان ها می داند اما حملات خود را بر بنادر اقتصادی جنوب اوکراین معطوف کرده است
۵	روسیه به وفور از نماد جنگی خود در شبکه های اجتماعی استفاده می کند.	چرا حرف «Z» نماد حامیان روسیه در جنگ روسیه-اوکراین شده است	ایراد بر استفاده ابزاری روسیه از کارمایه های هنری و رسانه ای
۶	کشورهای غربی رفتار روسیه در قطع گازسانی به اروپا را نوعی تروریسم	هشدار کمیسیون اروپا به کشورهای عضو نسبت به کاهش	تصریح استفاده ابزاری روسیه از اهرم انرژی در رویارویی

	گازی می خوانند	مصرف گاز در صورت توقف ناگهانی عرضه آن از سوی روسیه	با غرب و اینکه جنگ نیابتی او با غرب است نه اوکراین
۷	حمله به اسرای جنگی و شکنجه غیرنظامیان از سوی روسیه و کشتار امدادگران توسط روسیه	آدم ربایی، ارباب و ناپدید شدن اجباری غیرنظامیان از سوی روسیه	بیان بی اعتنائی روسیه به حقوق بشر و حقوق جنگ
۸	رفتار غیرانسانی روسیه در جنگ با غیرنظامیان	تمرکز روسیه بر کشتار مردان اوکراینی	القاء خشونت سیستماتیک بر غیرنظامیان توسط روسیه در جنگ با اوکراین
۹	نقش جنگجویان چچنی در جبهه روسیه	رقص مبارزان چچنی در مناطق شهری اوکراین	القاء استفاده روسیه از گروه‌های نیابتی و مزدوران جنگی
۹	پوتین خود را با تزار پتر کبیر مقایسه می کند	رییس جمهور روسیه غرب را دیوانه و بی فکر می خواند	نمایان سازی منفعت طلبی فردی پوتین به جای مصالح روسیه
۱۰	ناتوانی تانک‌های روسی در جنگ با اوکراین	نقش سلاح‌های پیشرفته ضد تانک غربی در انهدام تانک‌های روسی	تاکید بر قدرت غرب و برتری تسلیحات نظامی غربی
۱۱	تخریف جنگ از سوی تلویزیون روسیه. رسانه‌های روسیه تقابل روسیه با غرب را نوعی جنگ جهانی سوم می دانند.	ارتش سایه اوکراین به مدد تبلیغات محیطی به تضعیف روحیه جنگجویان روس می پردازد.	تصریح قدرت رسانه در بسیج افکار عمومی.
۱۲	کمیسیون اروپا از عضویت اوکراین در ناتو حمایت می کند	شروط ترکیه برای عضویت فنلاند و سوئد در ناتو	نمایان سازی اقتدار ناتو و تمایل سایر کشورها جهت پیوستن به این پیمان
۱۳	تحویل سامانه موشکی هیمارس از سوی آمریکا به اوکراین	حمله اوکراین به انبار موشکی روسیه توسط سامانه موشکی هیمارس	تاکید بر قدرت غرب و برتری تسلیحات نظامی غربی
۱۴	انکار شروع جنگ از سوی مسکو و ادعای نازی زدایی	تمایل روسیه برای صلح و پوتین به دنبال حفظ آبرو	تصریح خودباختگی و ضعف روسیه و هراس از رویارویی با غرب
۱۵	کمبود مواد غذایی و دارو مناطق اشغال شده توسط روسیه حتی صدای ساکتین حامی روسیه را درآورده است.	سربازان روسی فدای جاه طلبی‌های پوتین می شوند	بیان تناقض رفتاری روسیه در جنگ بر خلاف مواضع سیاسی خود

جدول ۳. جمع بندی مراحل توصیف و تفسیر تحلیل گفتمان خبرگزاری سی ان ان در جنگ روسیه -

اوکراین در سال ۲۰۲۲

ردیف	تحلیل توجیهی سطح سطح نسبت به سایر رویکردها	جهت گیری و گرایش عمق سطح متن	سطح عمق و برداشت از اصل متن
توصیف (Description)		تفسیر (Interpretation)	
۱	بایدن از متحدان خود خواست پاسخ یکپارچه ای به روسیه دهند. آمریکا خواستار همراهی هند در محکومیت روسیه شد	نیوزیلند به حمایت از اوکراین برخاست	القائه نقش راهبری جهانی آمریکا و بسیج جهانی در محکومیت روسیه
۲	تقویت ناتو در جهت بازدارندگی روسیه	رهبران ناتو حمله نظامی روسیه به اوکراین را غیرقابل توجیه و غیر موجه خواندند	نمایان سازی اقتدار ناتو در حفظ صلح و امنیت جهانی
۳	انهدام تجهیزات نظامی روسیه با سلاح های بریتانیایی ژاپن به اوکراین کمک نظامی می کند.	آمریکا بر عدم حضور نظامی خود در اوکراین تاکید کرد. حمایت بریتانیا از اوکراین و تقاضای نشست اضطراری سازمان ملل	تاکید بر بسیج افکار عمومی در محکومیت روسیه
۴	ارتباط غیر مستقیم آزمایش های موشکی کره شمالی با جنگ روسیه و اوکراین. روسیه نسبت به درگیری هسته ای هشدار داد. مجازات سخت حمله به نیروگاه هسته ای ژاپرژیا تقاضای فوری بریتانیا در خصوص توقف فوری حمله به نیروگاه ژاپرژیا	کره جنوبی خواستار همراهی کره شمالی با جهان در برخورد با روسیه شد	القائه تئوری عدم پابندی روسیه به پروتکل های بین الملل
۵	تحریم حداکثری اقتصاد و انرژی روسیه توسط کشورهای اروپایی. سنگاپور هم به تحریم ها علیه روسیه پیوست	تحریم کالاهای روسی در ایالت های آمریکا.	تاکید بر همبستگی جهانی در محکومیت روسیه
۶	کمک مالی آمریکا به اوکراین در چندین مرحله و تداوم آن	زلنسکی از عدم تحقق وعده های غرب سخن گفت	توجیه اینکه حضور نظامی غرب به خواسته اوکراین بوده است
۷	حمایت جهانی از اوکراین با خشم از روسیه و همبستگی با اوکراین حمایت مردمی از اوکراین در شهرهای آلمان و آترانتین	مردم در شهرهای مختلف آمریکا به حمایت از اوکراین پرداختند.	نمایان سازی بسیج افکار عمومی در محکومیت روسیه

۸	اوکراین اقدام روسیه را نوعی ژنوساید و نسل کشی خواند نقض قوانین جنگی از سوی روسیه	اوکراین حملات روسیه را وحشیانه و شبیه آلمان نازی خواند	تصریح عدم پایبندی روسیه به حقوق بشر
۹	روسیه از انرژی به عنوان سلاح استفاده می‌کند. همکاری مجارستان با سیاست انرژی روسیه	پوتین هشدار داد که کشورهای «غیر دوست» باید هزینه محموله‌های مهم گاز طبیعی روسیه را به جای یورو به روبل پردازند.	ایراد بر باجگیری روسیه از انرژی به عنوان سلاح
۱۰	بانوی اول آمریکا از تاثیرات روانی جنگ بر مردم اوکراین سخن گفت	نگرانی سازمان جهانی بهداشت از عدم مراقبت‌های بهداشتی در اوکراین	نمایان سازی نقش منفی جنگ بر سلامت انسان‌ها
۱۱	روسیه از پیشنهاد چین و برزیل برای پایان جنگ استقبال کرد. تشدید کشتار غیرنظامیان همزمان با حضور رییس جمهور چین در روسیه	حمایت چین از روسیه و رد هژمونیسیم و یکجانبه‌گرایی.	القاء نقش چین در تشدید جنگ روسیه-اوکراین.
۱۲	روسیه با حمله به کشتی‌های نفتی به آلودگی زیست محیطی دست می‌زند جنایت و فاجعه انسانی در ماریوپل	آتش سوزی در نیروگاه هسته‌ای ژاپروژریا و هشدار فاجعه‌ای هسته‌ای از سوی زلنسکی	برجسته سازی نقض قواعد زیست محیطی از سوی روسیه که خلاف حقوق بین‌الملل است
۱۳	حمله روسیه به آپارتمانهای مسکونی	سازمان جهانی بهداشت بر عدم حمله به کارکنان، مراکز درمانی و بیمارستان‌ها تاکید کرد	نمایان سازی نقض حقوق جنگ از سوی روسیه
۱۴	قطع همکاری گوگل و یوتیوب با رسانه‌های روسی	شرکت‌های تجاری مثل اپل، فورد، دیزنی و Airbnb فعالیت‌های خود را در روسیه تعلیق کردند	القاء اقتدار آمریکا بر سایر حوزه‌های اجتماعی و اقتصادی
۱۵	میلیون‌ها پناهجوی اوکراینی رهسپار اروپا شده‌اند	بریتانیا از پناهندگان اوکراینی استقبال می‌کند	تاکید بر توجه غرب به حقوق بشر
۱۶	اوکراین از دست داشتن گروه نظامی خصوصی واکتر روسیه در طرح ترور زلنسکی خبر داد	هدا شهروندی افتخاری اوکراین به متقاضیان جنگ با روسیه	بیان تناقض رفتاری طرفین منخاصمه در بکارگیری مزدوران جنگی
۱۷	کشتار غیرنظامیان بوسیله پهپادهای روسی	تقاضای سیستم موشکی چندگانه از واشنگتن از سوی اوکراین	برجسته سازی میدان جنگ به عنوان فرصت مناسب فروش تجهیزات نظامی

تحلیل عمیق تر گفتمان خبرگزاری‌های ایرنا، بی بی سی، سی ان ان

۱- تحلیل گفتمان سطح عمیق تر خبرگزاری ایرنا

خبرگزاری جمهوری اسلامی (ایرنا) با توصیف جنگ بر اساس سیاست‌های استعمارستیزی خود و اصول و معیارهای انسانی یک رسانه انقلابی، به تبعات منفی حضور و حمایت همه جانبه آمریکا و متحدان غربی اش از اوکراین می پردازد و اعتقاد دارد موضع گیری کشورهای غربی و آمریکا عامل تشدید جنگ بوده است. این خبرگزاری به فرصت طلبی ناتو جهت سیطره نظامی خود اشاره می کند و آن را نوعی «جاه طلبی» می خواند. خبرگزاری جمهوری اسلامی، ضعف مالی و ورشکستگی صنایع نظامی آمریکا را دلیل حضور غیرمستقیم نظامی این کشور در کارزار روسیه- اوکراین تعریف می کند و معتقد است که آمریکا جهت نجات صنعت تسلیحاتی خود باعث «تحریک مسکو به جنگ» شده است و تداوم جنگ را خواسته اصلی آمریکا جهت تحقق اهداف اقتصادی اش می خواند. دلیل دیگر این مدعا تاکید این خبرگزاری بر ارسال تجهیزات نظامی و تسلیحاتی غرب به اوکراین است که عامل بی نظمی جهان شده است. محور دیگری که مورد نقد ایرنا می باشد روسیه هراسی و تحریم ورزشکاران و هنرمندان و حوزه فرهنگ و نشر روسیه از سوی جامعه بین المللی است که آن را عامل نقض قوانینی چون کپی رایست از سوی شهروندان روسی می خواند و این ادعایی بی دلیل نمی تواند باشد. این خبرگزاری معتقد است عدم تمایل غرب به پایان جنگ عامل افزایش قیمت نفت و حامل های انرژی و نتیجتاً عدم موازنه میان عرضه و تقاضا است که با این ادعا به نوعی به ضرر کشورهای تولید کننده نفت خواهد بود. همچنین عدم همراهی کشورهای عربی و چین با سیاست های تحریمی غرب و آمریکا علیه روسیه مطلوب در یک نگاه، گفتمان خبرگزاری ایرنا در شش ماهه نخست جنگ روسیه-اوکراین دلالت ضمنی بر ورود ایران به مناسبات منطقه ای حاصل از شکاف میان غرب و آمریکا با کشورهای هم پیمان از جمله کشورهای عرب منطقه دارد و نیز می توان اینگونه برداشت کرد که مجادله روسیه-اوکراین از منظر ایرنا فرصت مناسبی برای توسعه سیاست های اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و نظامی ایران در حوزه های بین المللی و نیز تثبیت جایگاه ایران در بازار انرژی است. می توان ادعا کرد حضور ایران در بازار آمریکای جنوبی ناشی از صلح طلبی، حق مداری و اقتدار ایران در چالش های منطقه ای و جهانی است.

۲- تحلیل گفتمان سطح عمیق تر خبرگزاری بی بی سی

بنگاه خبرپراکنی بریتانیا (بی بی سی) اما نگاه متفاوت تر حتی با سیاست های دولت متبوعش دارد. این رسانه حملات روسیه را متمرکز بر غیرنظامیان، اماکن مسکونی، بازار و مدارس می داند و نوعاً بر نقض حقوق جنگ و قواعد بشردوستانه در مخاصمات توسط روسیه تاکید می کند. اخبار و اطلاعات منتشره در این خبرگزاری بر حضور پهپادهای ساخت چین در جدار روسیه-اوکراین تاکید می کنند که به نظر همبستگی و حمایت چین از روسیه را فرصتی برای بازخواست او از سمت غرب بویژه رقیب تجاری اش یعنی آمریکا می داند. حضور نخست وزیر بریتانیا در اوکراین، نمایی از حضور بریتانیای خارج از اتحادیه اروپاست که این نمایش با حضور جانسون و زلنسکی در خیابان های امن اوکراین و قدم زدن آنها و گفتگو با یک رهگذر صورت می گیرد تا به نوعی این رسانه از برتری اوکراین حاصل از حمایت غرب خبر دهد تا جایی که از آن به «تغییر معادله جنگ به سود اوکراین» نام می برد. بی بی سی قطع تجارت دریایی اوکراین با حمله روسیه به بندر جنوبی آن و حمله روسیه به کشتی های حامل غلات در زمان معامله را روایت می کند که به نظر این رسانه آن را ترند روسیه برای متهم کردن اوکراین به عامل بی ثباتی بازارهای جهانی می خواند. مطلب متفاوتی که خبرگزاری بی بی سی در دو محور به آن پرداخته توجه به نماد «Z» در جنگ روسیه-اوکراین و نیز استفاده متناوب روسیه از آن در شبکه های اجتماعی است که نظراً بی بی سی بر قدرتمندی نقش هنر و طراحی گرافیک در جامعه حتی مخاصمات و جنگ تاکید دارد. رفتار روسیه در قطع گاز به اروپا از سوی بی بی سی «تروریسم گازی» خوانده شده و ضروری است حسب هشدار مقامات آلمانی اروپا در صورت قطع دائمی گاز روسیه به اروپا به فکر جایگزینی مناسب برای نیازهای گازی خود باشد.

۳- تحلیل گفتمان سطح عمیق تر خبرگزاری سی ان ان

در تحلیل گفتمان خبرگزاری سی ان ان در موضوع جنگ روسیه-اوکراین بیش از هر چیزی با حمایت های سیاسی و نظامی و امنیتی و سایبری آمریکا و متحدانش از اوکراین مواجه هستیم. تقاضای آمریکا از هند جهت پیوستن به تحریم ها، حمایت نیوزیلند از اوکراین و کمک نظامی ژاپن و بریتانیا به اوکراین نشان از همسویی سیاست های هم پیمانان آمریکا و غرب با همدیگر دارد. رفتار آمریکا و متحدانش در بسیج شهروندان در ایالات مختلف آمریکا و دیگر کلانشهرهای

جهان بر ضد روسیه از دیگر مطالبی است که سی ان ان به نقل از آن با عنوان «اتحاد برای پاسخ یکپارچه به روسیه» یاد می کند و در کنار آن تحریم کالاهای روسی توسط شهروندان آمریکایی و عدم اجازه ورود کشتی هایی روسی به بنادر آمریکا مجموعه اقداماتی است که از سوی ایالات متحده آمریکا در برابر حمله روسیه به اوکراین اتخاذ شده است و به نظر هنوز می توان نشانه های یکجانبه گرایی را در اعمال و افکار آمریکا جست. تقویت ناتو در جهت بازدارندگی روسیه از اقدامات تحریک آمیز و غیرموجه خواندن اعمال روسیه در جدال با اوکراین از سوی رهبران ناتو از دیگر مواردی است که در این خبرگزاری شاهد هستیم هر چند تبعاً، اقدامات ناتو در مواردی به تحریک سیاسی و نظامی دیگر کشورها منجر خواهد شد. اعلام آمریکا، بریتانیا، ژاپن مبنی بر کمک نظامی به اوکراین و تاکید بر نقش آنها در انهدام تانک ها و تسلیحات روسی از مطالب پوشش داده شده در این خبرگزاری است تا بر مرغوبیت سلاح های غربی تاکید ورزد گرچه اذعان آمریکا بر عدم حضور نظامی در اوکراین نیز در کنار این اخبار دیده می شود که نوعی تبریئه او از قضاوت تاریخ است. به نظر دلالت ضمنی این تحلیل گفتمان می تواند بر این باشد که ورای مباحث حقوق بشری، جنگ روسیه-اوکراین محمل مناسبی برای آزمایش و بازاریابی تسلیحات نظامی از سوی فروشندگان اسلحه در جهان است.

نتیجه گیری

روسیه با ۱۷ میلیون کیلومتر مربع و در مقام دوم اوکراین با ۶۰۰ کیلومتر مربع وسیع ترین کشورهای اروپایی هستند. جمعیت روسیه در حال حاضر ۱۴۷ میلیون نفرو جمعیت اوکراین ۴۳ میلیون نفر می باشد. روسیه پهناورترین کشور اروپا و جهان است و در آن سو اوکراین نیز هنوز عنوان قدرتمندترین و بزرگترین ایالت اروپایی در قرون ۱۰ و ۱۱ میلادی را با خود به یدک می کشد. با این حال هر دو کشور دوران پر فراز و فرود تاریخی را از منظر جنگ و مخاصمات مسلحانه پشت سر گذاشته اند. در بزرگترین جدال متعارف نظامی در خاک اروپا پس از جنگ جهانی دوم این دو کشور در ۲۴ فوریه ۲۰۲۲ ارتش روسیه حملات زمینی و هوایی خود را بر علیه اوکراین آغاز کرد. توسعه مرزی روسیه، در برخی زمینه ها سبب اضطراب کشورهای غربی و آمریکا شده است؛ خاصه آنکه حمله روسیه به شهرهای ساحلی و بندری اوکراین این فرضیه را تقویت کرده که روسیه به دنبال اهداف اقتصاد بیشتر دریایی است. از دیگر سو، از ظن غربی ها

کارزار روسیه-اوکراین بیشتر به توسعه سیاسی و نظامی و اقتصادی دو شریک استراتژیک روسیه یعنی ایران و چین می‌انجامد که این امر به کرات توسط تریبون‌های رسانه‌های وابسته به خود از جمله بی‌بی‌سی و سی‌ان‌ان ابراز داشته‌اند و مداوم نسبت به نزدیک شدن ایران، روسیه و چین هشدار داده‌اند. طبیعتاً حضور چنین روسیه‌ای در همسایگی ناتو به معنای حضور متحدان روسیه در مجاورت اروپا و تقویت محور ایران-روسیه-چین است و این بهانه‌ای آشکار برای کمک‌های بیشتر مالی غرب به اوکراین و حضور نیابتی آنها در جنگ روسیه-اوکراین است. آنچه اینجا غرب را در تحقق آرزوهایش کمک می‌کند نظام گسترده و منسجم و لحظه‌ای رسانه‌ای است که با پوشش فراگیر اخبار و اطلاعات جنگ روسیه-اوکراین فضایی متفاوت و البته متکثر در تغییر افکار عمومی به سمت اوکراین (به نیابت از غرب) و انحراف از نیت اقتصادی و توسعه‌ای ورای این نبرد تکنولوژیکی است و می‌طلبد که رسانه‌ای انقلابی چون ایرنا با تلاش وافر به میدان بصیرت‌افزایی و مفاهمه مخاطب خود وسعت بیشتری دهد. نیز تحقیقات جامعه‌شناسانه نشان می‌دهد اوکراین از نظر جمعیت با ادامه روند فعلی مهاجرت محتملاً به یک سوم وضع موجود خواهد رسید. مدعیان این تحقیق معتقدند تلفات انسانی، حجم آوارگان و احتمال بازگشت پناهندگان جمعیت اوکراین را در دو دهه آینده پیرتر و حدود ۱۶ درصد کاهش می‌دهد و نیز نرخ پایین باروری، تلفات انسانی، و مهاجرت حاصل از ناامنی این روند کاهش را به ۳۳ درصد خواهد رساند که بیشتر در افراد جویای کار و کودکان این پدیده رخ خواهد داد.

در پژوهش حاضر به رویکرد اجتماعی رسانه‌های جمعی به یک بحران اجتماعی با گستره جهانی مثل جنگ روسیه-اوکراین پرداخته شد و کارکردهای متنوعی که رسانه‌های جمعی در مخاصمات مسلحانه دارند، قواعد حقوق بشر دوستانه ناظر بر حمایت از رسانه‌های جمعی و مسئولیت اجتماعی رسانه‌های جمعی و کارکرد آن در ارتباط با مخاصمات مسلحانه پرداخته شد. از آنجا که حقوق بین‌الملل بر جامعه بین‌الملل حاکم است و روزبه‌روز وارد عرصه‌های جدید می‌شود، از عرصه رسانه‌های جمعی نیز غافل نمانده است. جامعه بین‌المللی باید در راستای تقویت وحدت و یکپارچگی حقوق بین‌الملل، بر نظریه اصولی صلح حقوقی یا حقوق برای صلح تأکید و اصرار ورزیده، در برابر نظریه نوظهور و مخرب جنگ حقوقی، از آن سخت و قاطعانه دفاع به عمل آورد. از منظر اجتماعی، رسانه‌ها بعنوان حلقه واسط بین مردم و نهادهای دولتی بهترین دستگاه کنترل سازمانها به حساب می‌آیند و می‌توانند با حضور در تمام فعالیتهای

نهادهای دولتی بر اساس چارچوبهای حاکم و ایدئولوژی موجود میزان انحراف سازمانها را بعنوان دستگامی دلسوز و امین اطلاع رسانی نمایند.

در یک تقسیم‌بندی کارکردهای رسانه‌های جمعی در سه برهه پیش از جنگ، حین جنگ و پس از جنگ بررسی شد. پیش از جنگ، رسانه‌ها با آموزش و ترویج حقوق بین‌الملل بشردوستانه به نظامیان و غیرنظامیان و نیز فرهنگ سازی برای صلح در راه اعتلا و رعایت بهتر حقوق بشردوستانه گام برمی‌دارند. حین جنگ رسانه‌های جمعی با انعکاس اخبار مربوط به اسرا، کشته‌شدگان، مفقودین و بیماران خانواده قربانیان را از سرنوشت آنان آگاه می‌کنند. و پس از جنگ، رسانه‌های جمعی با اطلاع‌رسانی از روند مذاکرات صلح با ایجاد رسانه‌های مشترک میان دو جبهه خودی و دشمن جهت تعدیل نگرش نسبت به اخبار و اطلاعات و گرایش به روزنامه‌نگاری صلح گام مثبتی در راستای برقراری صلح برمی‌دارند. کاربرد گزارش رسانه‌ها در مراجع قضایی می‌تواند متهمان به جنایات در مخاصمات را به عدالت بسپارد و با بی‌کیفیری مبارزه نماید.

از دیگر سو، نقش آموزش در فرهنگ‌سازی برای صلح را نباید نادیده گرفت. اگر چه، قدرت رسانه‌های جمعی در فرهنگ‌سازی در بعد منفی آن می‌تواند منجر به اشاعه نفرت‌پراکنی گردد.

به نظر می‌رسد بهتر است حقوق بین‌الملل رسانه‌ها را در مخاصمات آزادتر بگذارد و نظام مخصوص حمایت از آزادی رسانه‌های جمعی در زمان مخاصمه را پایه‌گذاری کند. نظامی که برای دولت‌ها حق بی‌قید و شرط تحدید آزادی رسانه‌ها در زمان مخاصمه را قائل نباشد. در این صورت، آزادی رسانه‌ها به محدود شدن متخاصمین در جهت اجرای بهتر حقوق بین‌الملل منجر می‌گردد. و در نهایت، در صورتی که رسانه‌ها مرتکب اعمال مجرمانه و متخلفانه بین‌المللی شوند، حقوق بین‌الملل آنان را مسئول خواهد شناخت. نیز، رسانه‌ای بنام مسئولیت اجتماعی رسانه که به نوعی اعتدال در رویه فردی و استقلال رسانه‌ها و نظام وظایف اجتماعی آنها اعتقاد دارد در این مخاصمه با بن بست‌هایی مواجه شده است. از میان اصول حرفه‌ای گری، اخلاق‌مداری و پرهیز از سوداگری و تجارت که از اصول مسلم سه‌گانه این مهم است، به نظر تجارت‌خبر و دریافت مبالغ کلان مالی در تولید خبرهای سفارشی جایگاه ثابتی در فعالیت برخی رسانه‌ها در این جنگ پیدا کرده است، گرچه خبرگزاری جمهوری اسلامی با عملکرد نسبتاً قانع‌کننده خود از منظر اجتماعی تا حدودی مخاطب را حفظ و راضی کرده است اما ضروری است در ایجاد بینش سیاسی مخاطب نیز ورود کند. تجارت اسلحه و تجهیزات نظامی میان غرب و اوکراین و از دیگر

سو میان ایران و روسیه فضا را به گونه‌ای برد-برد برای طرفین نیابتی جنگ تبدیل کرده و به انحاء مختلف خبرها تحت اقتدار سیاست حاکم بر دو جبهه تولید و یا دستکاری می‌شوند. علیرغم تاثیر اصل مسئولیت اجتماعی رسانه بر جنگ جهانی دوم و با وجود نزدیک به هشت دهه از تولد این نظریه، که شاهد نبردی تمام عیار میان دو بلوک شرق و غرب هستیم و کمتر شاخصه‌های این نظریه مثل محق بودن افراد جامعه به حقوق ذاتی خود و آزادی بیان و حق دریافت اطلاعات درست، ایجاد فضای نقد آزاد، سازنده و دموکراتیک و نیز خبررسانی فراگیر در عملکرد برخی خبرگزاری‌ها دیده می‌شود. اگر هدف رسانه خدمت به جامعه، رفاه و آسایش و وفاداری به حقوق عامه مردم است ناکام ماندن او در حفظ صلح و امنیت و ثبات بین‌المللی چیست و جامعه‌شناسان باید توجیه کنند که چرا اصل مسئولیت اجتماعی رسانه در زمان صلح نتوانسته موجودیت خود را نشان دهد و جنگ‌های گذشته و امروز همه مویده این نکته هستند که نیازمند تجدید نظر در گفتمان و کارکرد نهاد مسئولیت اجتماعی رسانه در زمان جنگ می‌باشد.

پیشنهاده‌ها

آنچه می‌تواند پیشنهاد اول این متن باشد؛ بررسی ضرورت‌های اجتماعی و حقوقی افزودن عامل چهارمی بنام «صیانت از حقوق بشردوستانه در حین جنگ» در کنار سه اصل مسئولیت اجتماعی رسانه است. موضوع دیگر، تبیین نکات مثبت و منفی تمایل اوکراین به عضویت در ناتو می‌باشد که چرا حاضر است به بهای از دست دادن جان شهروندانش و بخش‌هایی از قلمروش هزینه آن را پردازد، که این امر نیازمند گذر زمان و پایان جنگ است و پیشنهاد سوم بررسی نقش اجتماعی جنگ در تعالی صفات اخلاقی حاکم میان انسان و رسانه هاست.

منابع

- بی پروا، امیر (۱۳۹۷). رسانه، حقوق بشر و شهروندی در عصر جهانی شدن، تهران: میزان.
- جهان بین، فرزاد، و معینی پور، مسعود (۱۳۹۳). فرایند تحقق تمدن اسلامی از منظر آیت الله خامنه‌ای. مطالعات انقلاب اسلامی، ۱۱(۳۹)، ۲۹-۴۶.
- حسینی پناه، رمضان؛ جوان آراسته، حسین، و ابراهیمیان، حجت الله (۱۴۰۰). آمادگی دفاعی با رویکرد اصل ۱۵۱ قانون اساسی با تاکید بر قدرت نرم جمهوری اسلامی ایران. جامعه شناسی سیاسی انقلاب اسلامی، ۲(۳): ۱۹۶-۱۷۳.
- داوری اردکانی، رضا (۱۳۷۹). اوتویی و تفکر غربی، تهران: انتشارات ساقی.
- ساروخانی، باقر (۱۳۹۳). روش‌های تحقیق در علوم اجتماعی. تهران: انتشارات پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
- سلطانی فر، محمد (۱۳۸۶). رسانه‌ها، صلح و امنیت ملی بین‌المللی. پژوهشنامه رسانه، فرهنگ و مدیریت، مرکز تحقیقات استراتژیک، ۱۳(۱)، ۳۹-۱۱.
- شکوهی، حسین، و یوسفی صفاپور، جمال (۱۴۰۱). نقش انگیزش در بسیج ملی در جمهوری اسلامی ایران. جامعه شناسی سیاسی انقلاب اسلامی، ۳(۴)، ۱۸۶-۱۶۳.
- شیرزادی، رضا (۱۳۹۱). نوسازی، توسعه، جهانی شدن (مفاهیم، مکاتب، نظریه‌ها). تهران: نشر آگه.
- عالمی، سید علیرضا (۱۳۸۶). رهیافتی بر تمدن و تمدن اسلامی از دیدگاه سید حسین نصر، تاریخ و تمدن اسلامی، ۳(۶)، ۱۵۷-۱۸۲.
- عباسی، مجید، و نوروزی فیروز، رسول (۱۳۹۷). نقش رسانه‌ها در توسعه هنجارهای حقوق بشر در عصر جهانی شدن. علوم خبری، ۲۷(۱)، ۶۶-۴۹.
- فصیح‌رامندی، منصوره (۱۳۹۴). مسئولیت رسانه‌ها در قبال حقوق مخاطبان، تهران: پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات.
- کازنو، ژان (۱۳۸۷). جامعه‌شناسی وسایل ارتباط جمعی. ترجمه باقر ساروخانی و منوچهر محسنی، تهران: انتشارات اطلاعات.
- مستقیمی، حسین (۱۳۹۰). نقش آفرینی رسانه‌ها در جامعه دانایی، تهران: انتشارات دفتر مطالعات و برنامه‌ریزی رسانه‌ها.

Babu Koyye, J. (2016). Media and Human Rights. Publisher: Dominant Publishers & Distributors (P) Ltd. Year.

- Balabanova, E. (2015). *The media and human rights: the cosmopolitan promise* Routledge. New York.
- Chunsi, W., & Xiang, Y. (2022). *Russia-Ukraine Crisis: Where Do We Go From Here? Perspectives From Chinese Think Tanks*, Shanghai Institutes for International Studies and
- Iyengar, S., & Hahn, K. S. (2009). Red media, blue media: Evidence of ideological selectivity in media use. *Journal of Communication*, 59(1), 19-39. <http://dx.doi.org/10.1111/j.1460-2466.2008.01402>
- Kaplan, A. M., & Haenlein, M. (2009). Consumers, companies, and virtual social worlds: A qualitative analysis of Second Life. *Advances in Consumer Research*, 36(1), 873-887.
- Robinson, J. A., & Acemoglu, D. (2012). *Why nations fail: The origins of power, prosperity and poverty* (pp. 45-47). London: Profile.
- Roy, P. (2018). The “Development Media” Model and Its Role in the Implementation of South Asia’s Developmental Policies Led by the Government, Amity University, Kolkata, India.
- Steinberg, G. M., & Herzberg, A. (2018). *NGO Fact-Finding for IHL Enforcement: In Search of a New Model*. Published online by Cambridge University Press.
- Venkatesh, A., Sherry, J. F. J., & Firat, A. F. (1993). Postmodernism and the marketing imaginary. *International Journal of Research in Marketing*, 10(3), 215-223.